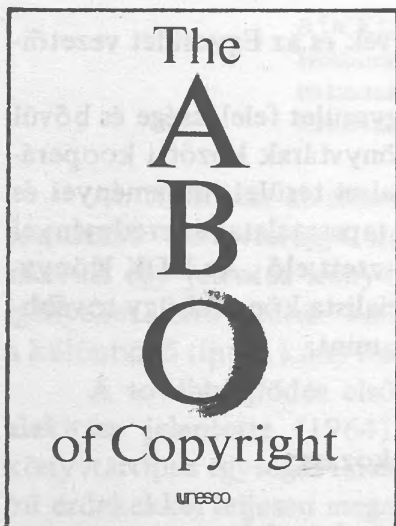

SZEMLE

The ABC of copyright. Paris, Unesco, 1981. 73 p.

A szerzői jog ABC-je

Feladata szerint a szerzői jog az államok nemzeti jogrendszerén belül, és a nemzetközi viszonyok rendezése során is arra hivatott, hogy biztosítsa a szerzők jogainak védelmét, ugyanakkor előmozdítsa új művek, alkotások létrehozását. Ez a látszólag egymásnak ellentmondó követelmény már a könyvnyomtatás elterjedésével differenciált jogággá fejlesztette a szerzői jogot. Az irodalmi művek sokszorosításának és széles körű terjesztésének lehetősége kikényszerítette a szerzői jogi törvények

fejlesztését, az új helyzetnek megfelelő jogosítványok kimunkálását a szerzők védelmére, és a felhasználók ezzel összefüggő korlátozását. Ilyen módon a szerzői jogi törvények mindig tükrözik a művek különböző felhasználási formáit, ezen belül a kommunikációs technológia fejlődését is. Napjainkban e technológia fejlődése felgyorsult, a hanglemezgyártás, a rádió, televízió, videoszalagok, számítógépek, telekommunikációs eszközök megjelenése a szerzői joggal védett művek felhasználásában új korszakot jelent. Ez a fejlődés új, tágabb teret nyit az alkotó törekvések megvalósítására, és számtalan új felhasználási formát is teremt. Ezzel új egyensúly kialakítása válik szükségessé a művek védelme és társadalmi hozzáférhetőségük viszonyában.

A technikai fejlődéssel szoros összefüggésben folyamatosan megújuló szerzői jog alkalmazása magával vonja azt is, hogy már korántsem csak a jogászoknak vannak e téren tennivalóik. A védett műveket felhasználók köre ma már alig sorolható fel, hiszen a kiadók után színre léptek a filmgyártók, tévéműsorok készítői, hangfelvételek előállítói, oktatók, kutatók, könyvtárosok —, és a sor tovább bővíthető. A szerzői jogi törvényeknek, nemzetközi egyezményeknek, megállapodásoknak döntő fontossága van a tájékoztatás, a képzés, a kultúra és a szórakozás terén meghatározó szerepű szellemi tevékenység kibontakoztatásában, a jogok és kötelezettségek törvényi rögzítése azonban nem nyújt elegendő védelmet. A jogszabályok eredményes alkalmazásához a szerzők és a felhasználók érdekében különböző hivatalok, szerzői társaságok, sőt a kormányser-

vek tevékenységére is szükség van. Az Unesco nemzetközi vonatkozásban és általános szinten foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy a szerzői jogi alapelvek összhangban vannak-e az oktatás, a tudomány és a kultúra fejlődésével, kielégítik-e a nemzetközi közösség – különösen a rászoruló országok – igényeit, a szerzők védelme nem válik-e korlátjává az információk terjesztésének, a védett művek felhasználásának. E gondok megoldásához kívánt hozzájárulni a szerzői jog ABC-jének kiadásával is, amely nem tudományos célú tanulmány. Ez a kis füzet segítséget kíván nyújtani mindazoknak, akik valamilyen módon kapcsolatba kerültek a szerzői jog által védett művek felhasználásával és egyébként a szerzői jognak nem szakértői. Közérthetővé szeretné tenni a fogalmakat, jogintézményeket, a szerzői jogi szaknyelvet, és gyakorlati választ adni a naponta felmerülő kérdésekre.

A kiadvány első és utolsó két fejezete a témában való általános tájékozottság megszerzését segíti elő azzal, hogy felvázolja a szerzői jog történetét, bemutatja a jogág alapelemeit, illetve összefoglalja a nemzetközi szerzői jog kialakulását, fejlődését és a fejlődő világ által felvetett problémákat. A köztes fejezetek – az összeállítás gerince – elemzik, magyarázzák a jogág fogalmait, intézményeit, a szerzők erkölcsi és vagyoni jogait, a védett művek körét, a védelem korlátait, a védelem időtartamát, a tulajdon szerzői jogi értelmezését, majd a szerzői jogok átruházását, a szerzői jog alkalmazása során figyelembe veendő formai követelményeket, végül a szerzői jogok bitorlását és a jogorvoslat lehetőségét.

Szerzői jogi törvényekben általánosan alkalmazott megoldás a szerzők jogainak megkülönböztetése az erkölcsi és vagyoni jogok szerint. Az erkölcsi vagy személyi jogoktól ugyan nem függetleníthetők a vagyoni jogok, az erkölcsi megjelölés azonban tartalmi különbséget jelent. Személyhez fűződő joga a szerzőnek, hogy őt az új, eredeti alkotás szerzőjének ismerjék el, valamint az, hogy dönthet a mű nyilvánosságra hozataláról. A vagyoni jogok pedig azt teszik lehetővé, hogy az alkotó részesüljön a műve használatából eredő gazdasági előnyökből. A szerzői jog alapelve, hogy a szerzőnek kizárólagos joga van műve felhasználásához, ez az elv a szerzők, az alkotók védelmét fogalmazza meg. A gyakorlatban azonban a szerzők felhasználási jogukat átruházzák, hiszen az esetek többségében ezzel válik lehetőségük arra, hogy éljenek nyilvánosságra hozzási jogukkal. Ugyanakkor viszont a felhasználási jog átruházását biztosító szabály már magában hordja a szellemi termékek felhasználásához fűződő társadalmi érdeket is. A mű nyilvánosságra hozatalát jelentő felhasználás következményeiben további társadalmi érdeket szolgáló korlátokat eredményez a szerző jogának kizárólagos érvényesülésével szemben. A szerzői jogi védelem korlátainak törvényesen elismert köre különösen érzékelteti, milyen érzékeny a szerző egyéni és a társadalom szellemi termékek felhasználásához fűződő érdeke közötti egyensúly. A két érdek összezapásának pillanata a mű nyilvánosságra hozatala. Ettől kezdve a szerzői jog tulajdonosának kizárólagos joga korlátozásra kerül. A védelmi idő elteltével természetesen köztulajdonba kerül a mű, ebből következően a szerző engedélye nélkül felhasználhatóvá válik. Vannak azonban esetek – általában a szerzői jogi törvényekben szigorúan körülhatárolt esetek –, amikor a védelmi idő eltelte előtt is engedély nélkül lehet a művet felhasználni. Ezek az esetek kivételt képeznek az alól az elv alól, hogy senki sem jogosult egy mű sokszorosítására,

közzétételére vagy másféle használatára, amennyiben nem ő a szerző. A kivételeket generálisan az a cél teszi szükségessé, amely érdekében a védett mű felhasználásra kerül. A szerzői jogi védelem ezen korlátai elsősorban azokat a műveket érintik, amelyeket szabadon kell használni ahhoz, hogy a tömegkommunikáció, vagy általában a művelődés közérdekű céljainak megvalósítása előmozdítható legyen. Ezek a kivételek vonatkozhatnak a magán és tömegkommunikációra, szigorúan magánhasználatú másolatokra vagy reprodukciókra, idézetekre, használati utasításokra, levéltárakra, könyvtárakra, középületekben elhelyezett, állandó jelleggel ott felállított műemlékekre vagy alkotásokra. A római jogrendszeren alapuló jogrendszerekben a szerzői jogi törvények az említett korlátokat a szabad felhasználás fogalmával jelölik, az angolszász jogrendszerek törvényei a „fair use” fogalmát alkalmazzák, pontosan körülhatárolt eseteit pedig a bírósági gyakorlat dolgozza ki. A társadalom igényeinek és a technika színvonalának függvényében igen érzékenyen változó része ez a szerzői jognak. Sokoldalú mérlegelést igényel ilyenkor a szerző érdeke és a használat célja, a felhasználás esetleges gazdaságossága, a mű egyébkénti értéke, a használat esetleges piaci hatása stb. Általában ki vannak zárva a védelem alól a törvények, jogszabályok, testületi döntések, a publikált vagy egyéb módon nyilvánosságra hozott hírek. A szerzői jogi törvények megengedik, hogy a riport, híryananyag készítéséhez felhasználhassák a védett műveket vagy azok részeit. Általános kivétel a közérdekű eseményekről szóló riportok készítése is. A szerzői jogi védelem elismert korlátozását jelenti az idézési jog is. Az idézés jogának kiterjesztő értelmezésével magyarázható az oktatás céljára különböző feltételekkel megengedett szabad felhasználás, amely az utóbbi időben egyre több konfliktus forrásává vált. Az alapvető elképzelés az volt, hogy mindenki készíthet másolatot, ha ez kizárólag személyes céljait szolgálja és ha ez nem jár anyagi előnnyel. Tanulmányi, kutatási célból mindenképpen indokolt a másolatkészítés szabadsága, a fénymásolatok, audiovizuális eszközök használata, a televíziós programok „műsorlopása” azonban sok, ma még megoldatlan problémát jelent akkor is, ha ez a használat nem jár haszonszerzéssel, és felveti a közzététel és a sokszorosítás fogalmának újraértelmezését is.

A könyv e fejezetében a szerzői jogi védelem korlátai között olvashatjuk a levéltárak, könyvtárak másolási tevékenységével kapcsolatos problémafelvetéseket is. A különféle dokumentumok másolatainak felhasználása a nagyközönség kutatási, oktatási vagy általános kulturális célú tájékoztatására igen elterjedt gyakorlat, a másolatkészítés költségei alacsonyak, viszont a másolatok forgalma csökkenti a kiadók piacát, ezen keresztül pedig már sérti a szerzők érdekeit. Általános megoldást ez a kötet sem nyújt, csupán néhány ország szerzői jogi törvényében alkalmazott megoldást ismertet a változatlanul jelentkező gondok mellett. Általánosan elfogadott gondolat, hogy ez a fajta másolás szigorúan korlátozott, e korlátok meghatározása azonban még fejtörést okoz a törvényhozók és a bíróságok számára. Kísérletek történtek már arra, hogy meghatározzák az e körben készíthető másolatok számát, illetve a szerzők védelmének garanciájaként arra, hogy a másolatokat csak olyan személyeknek adják ki, akik be tudják bizonyítani, hogy személyes tanulmányozás és kutatás céljából van szükségük az adott műre. A kísérletezés tovább folyik, ezt támasztja alá az is, hogy néhány helyen a szerzők és a könyvtárosok szerződéssel próbálják rendezni ezt a kérdést.

A Szerzői jogi ABC tanulságát lényegében már a kiadvány céljával megfogalmazhatjuk, nevezetesen azzal, hogy a szerzői jog terén megoldásra váró problémák – amelyek egy részét a védelem korlátai témájában részletesebben ismertettük – csak az érintettek hozzáértésén alapuló együttműködéssel rendezhetők. A hozzáértést megalapozó ismereteket átfogóan, kellő tartalmi kitekintéssel és jól tagolt szerkezetben teszi hozzáférhetővé ez a füzet.

KENYÉRI KATALIN

EGY KÉRDÉS 30 DOLLÁR. Egy amerikai közművelődési könyvtárhálózat (Wheeling, Illinois) szerződést kötött egy információszolgáltató céggel (Information on Demand, Berkeley, California). A cég a könyvtárhoz érkezett (válogatatlan) 200 referenzkérdésre 6000 dollárért 60 napon belül választ ad. A hálózat igénybevétele 5 év alatt 500%-kal nőtt, személyzete viszont csak 33%-kal, ezért kényszerült külső referenz-szolgáltatás igénybevételére. Ez az első eset arra, hogy közművelődési könyvtár ilyen úton elégíti ki olvasói információszükségletét.

(Library Journal. 1982. 2.no.)

HÁROM BIBLIOBUSZT AJÁNDÉKOZTAK az angol közművelődési könyvtárak a dél-olaszországi iskolai könyvtáraknak, amelyeknek helyiségeiben és állományában nagy károkat okozott az 1980. novemberi földrengés. Országos felhívásra több megyei könyvtárhálózat ajánlotta fel üzemképes, de valamilyen oknál fogva használaton kívüli bibliobuszát. Közülük a legjobb állapotban levőket választották ki. Önként vállalkozó angol könyvtárosok vitték a járműveket Olaszországba.

(Library Association Record, 1981. okt.)

HÁROMMILLIÓ DOLLÁROS AJÁNDÉKOT kapnak a Xerox cégtől a vak főiskolai hallgatók: a cég 100 főiskolai könyvtárat lát el ingyen Kurzweil-féle olvasógéppel.

(American Libraries, 1981. dec.)